

Dr.Csiszár Imre

A KÉRDŐIVEKRE ADOTT VÁLASZOK ÉRTÉKELÉSE

A József Attila Tudományegyetem Pedagógiai Tanszékének vezetésével 1974-ben kezdődött gimnáziumi fakultatív képzési kísérlet modelljéről, a kísérlet legfontosabb új elemeiről, a kísérletben részt vevő pedagógusok módszertani tapasztalatairól, az általánosítható vonásokról az elmúlt 5 év folyamán több tanulmány látott napvilágot.¹ E munkák folyamatos megfigyeléseken, szaktanári és igazgatói jelentéseken, mérési eredmények, tanulmányi eredmények elemzésein, tantestületi értekezletek, szakfelügyelői látogatások, érettségi és felvételi vizsgák eredményein és tapasztalatain alapulnak, tehát objektívnek tekinthetők.

A kísérlet 5 éve alatt nagyon szoros munkakapcsolat alakult ki a kísérlet irányítói és a kísérletet végző igazgatók és tanárok között. Egyetlen olyan kérdés sem volt, amelybe ne tudtuk volna a kölcsönös információt megvalósítani. Ennek ellenére szükségesnek véltük, hogy a kísérletet végző tanárok és diákok személyes véleményét kérdőívek segítségével is megkérdezzük. E célból állítottunk össze két kérdéssort: egyet a tanároknak, egyet pedig a tanulóknak. A kísérleti képzési struktúra új elemeivel és az egész kísérlet eredményességével kapcsolatos értékelő ítéletekre voltunk elsősorban kíváncsiak. Természetesen érdekelt bennünket az is, hogy a tanárok és tanulók mivel voltak elégedettek és mivel nem a számukra új képzési rendszerben. Mindkét kérdőívben /a tanároké-

ban és a tanulókéban is/ helyet kaptak - más-más megfogalmazásban - a következő elemekre vonatkozó kérdések: felzárkóztatás, orientáció, a fakultatív tárgyak választása, a III-IV. osztályos differenciált képzési szakasz, a pályaválasztást befolyásoló tényezők, továbbtanulási szándék. A tanári kérdőívben ezeken kívül még szerepelnek a következő fontos témakörök: a fakultatív képzési kísérlet tanterve, programjai, az általános műveltség kérdése, módszertani és szervezeti kérdések, az értékelés és osztályozás, a tanár- szülő-diák, tanár-tanár, tanár-igazgató együttműködése, a tanári terhelés.

A tanulók a kérdőíveket a negyedik tanév végén töltötték ki: az első kísérleti évfolyam 1978, a második 1979 májusában. A kísérletben részt vevő pedagógusok 1978 nyarán küldték vissza a kérdőíveket. A kísérletben résztvevő valamivel több mint 100 pedagógusból 89, a végzett 541 tanulóból pedig 515 válaszolt. Mivel személyes véleményeket akartunk megismerni, név nélkül kértük vissza a kérdőíveket, a válaszolóknak csak az iskola nevét kellett feltüntetniük.

Az első kísérleti évfolyam kérdőiveinek és a tanári kérdőíveknek a feldolgozása 1978 őszén, a második kísérleti évfolyam kérdőiveinek a feldolgozása pedig 1979 őszén kezdődött meg. A feldolgozásban és az összesítésben a következő módon jártunk el:

a/ A tanulói kérdőívek válaszait minden esetben iskolák szerint is összesítettük. Ennek főbb indokai: a kísérletben részt vevő három gimnázium /József Attila Gimnázium, Radnóti Miklós Gimnázium, Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium/ nem azonos feltételek között dolgozik /a József Attila Gimnázium Makón, a Radnóti Miklós Gimnázium és a Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium Szegeden/, nem azonosak a beiskolázási feltételek /Makón több a hátrányos helyzetű tanuló/, a József Attila Gimnázium minden osztálya részt vett a fakultatív képzési kísérletben, a másik két gimnáziumban csak az évfolyam fele. Mindezekon kívül fontos különbség volt még a képzési modellben is: a József Attila Gimnázium képzési modelljében minden fakultatív tárgy esetében a tanulók együtt, csoportkeretben tanulták a mindenkire nézve kötelező tananyagot és a fakultatív kiegészítő tananyagot. A másik két gimnáziumban csak néhány tantárgy esetében

volt ez így.² Fontosnak véltük az iskolánkénti összesítést azért is, hogy az egyes iskolák megismerhessék tanulóik véleményét a képzési kísérletről.

A tanári kérdőívek összesítésében nem követtük az előző eljárási módot.

b/ Minden olyan kérdés esetében, amely ezt lehetővé tette, a könnyebb áttekinthetőség végett a válaszokat táblázatba foglaltuk. A nyitott kérdésekre adott válaszokat logikai rendbe csoportosítva, tartalmilag tömörítve, összevonva közöljük, nem jelöljük, hogy egy-egy válaszelem hány kérdőívben található meg.

c/ Az összesítésben pontosan követtük a kérdőív menetét, ezért nem tartottuk fontosnak megismételni a kérdéseket, valamint zárt kérdések esetében a válaszokat.

d/ A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a kérdőív után rögtön közöljük az összesítéseket is.

e/ A három gimnázium nevét gyakran rövidítve jelöljük: JAG = József Attila Gimnázium, RMG = Radnóti Miklós Gimnázium, SEGYG = Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium.

A továbbiakban a kísérleti képzés legfontosabb elemeire vonatkozó kérdésekre adott értékelő válaszok alapján foglaljuk össze az általános érvényűnek tekinthető véleményeket. Mindig szem előtt tartjuk, hogy a kérdőívekre adott válaszok természetesen nem lehetnek olyan pontosak, mint a kísérlet folyamatában készült jelentések, összefoglalók /ez elsősorban vonatkozik a különböző számadatokra/. Ennek megfelelően tehát a válaszokban található tendenciákra szeretnénk a figyelmet irányítani. Mivel módunk van a válaszokat összevetni a pontos adatokkal, ahol nagyobb eltéréseket tapasztalunk, ott erre természetesen felhívjuk a figyelmet s az elemzéseknél a helyes adatokat vettük figyelembe.

A kísérlet alatt és befejezése után is több értékelő tanulmányt közöltünk.³ Nem tartjuk fontosnak, hogy az azokban foglaltakat megismételjük, legfeljebb csak hivatkozunk néhány fontosabb megállapításra. Éppen ezért a felzárkóztatásról, a fakultatív tárgyválasztásról, a III-IV. osztályos differenciált képzésről rövidebben szólnunk. Mindeddig összefoglaló tanulmányt nem közöltünk a pályaválasztásról, éppen ezért, részletesen foglalkozunk az orientáció-pályaválasztás-felsőfoku tovább-

tanulás kérdésével, ide kapcsolva az általános műveltség néhány problémáját is. Foglalkozunk még a tantermekre, szervezeti kérdésekre, tanári együttműködésre vonatkozó válaszokkal, véleményekkel.

Nem tartjuk fontosnak, hogy a válaszokat oldalszámra idézzük, hisszük, hogy a kísérletünk iránt érdeklődők a kérdőíveket és az azokra adott válaszok összesítését is olvasmányoknak tekintik, s önállóan is szeretnék azok alapján véleményt alkotni.

1. A felzárkóztatás

Kísérleti modellünkben nagyon fontos szerepet szántunk a korrekciós, felzárkóztató foglalkozásoknak, ezért szervesen beépítettük azt a képzési strukturába, rendszeresen funkcionáltattuk a képzés első szakaszában /I-II.osztály/. A felzárkóztató foglalkozások tapasztalatait már korábban összegeztük, ezt indokolta többek között a gimnáziumi fakultatív képzési struktúra országos bevezetése is.⁴

A felzárkóztatás fontosságának megfelelően több kérdésre kértünk választ: a tanároktól 3tre /1-5. kérdés/, a tanulóktól kettőre /1-2.kérdés/. A válaszok lényegében megerősítettek korábbi tapasztalatainkat, kialakult véleményünket: a felzárkóztatás nélkülözhetetlen, hasznos, sok eredményt hozó eleme az új modellnek. Ezt bizonyítja az is, hogy a két kísérleti évfolyam tanulóinak megközelítően a fele vett részt, a kísérletben részt vevő tanárok kb. 60 %-ának a vezetésével, ebben a munkában. /Ezek az adatok a szaktanári és igazgatói jelentésekből valók. A tanári kérdőívek adatai megerősítik a pedagógusok részvételének arányát, a tanulói kérdőívekben azonban csak 35 % szerepel. Az eltérés oka nyilvánvalóan az lehet, hogy az alkalmilag résztvevő tanulók a IV. osztály végére már megfeledeztek e foglalkozásokról./

A felzárkóztató foglalkozások módszerei a kísérlet folyamán alakultak ki. Ennek tömör összefoglalását a tanári kérdőív második kérdésére adott válaszok tartalmazzák. A felzárkóztató foglalkozásokat végző tanárok 77,4 %-a véli úgy, hogy a végzett foglalkozások megfeleltek a módszertani követelmények-

nek. Ezt a magas arányszámot mi nagyon kedvezőnek tartjuk.

Tanároktól és tanulóktól egyaránt választ kértünk a felzárkóztató foglalkozások hasznosságáról /a tanári kérdőív I/5., a tanulói kérdőív 2. kérdése./ A tanárok 93,9 %-a tartja úgy, hogy jelentős mértékben segítettek a tanulmányi hiányok pótlásában, a hátrányok megszüntetésében, a tanulók 82,3 %-a tekinti őket nagyon fontosnak vagy hasznosnak. Szerepüket alig néhányan kérdőjelezik meg: a tanárok 3,5 %-a, a tanulók 2,1 %-a.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a felzárkóztató foglalkozásokról eddig kialakult véleményünket a kérdőívekre adott válaszok megerősítették, elmélyítették azt a meggyőződésünket, hogy a gimnáziumi képzés eme új elemére nagy gondot kell a továbbiakban is fordítanunk.

2. Orientáció, pályaválasztás, felsőfoku tanintézetekbe való felvétel

Ahhoz, hogy e kérdésekben világosan lássunk, feltétlenül fontos a képzési kísérletben részt vevő iskolák /beiskolázási/ feltételeiről, a tanulói összetételről vázlatos képet nyernünk. A kísérletben részt vevő három gimnázium nem azonos feltételek között dolgozik. Míg a RMG és a SEGYG elsősorban a felsőfoku tanintézetekben továbbtanulni szándékozó, zömmel teljes eredményt elérő általános iskolai tanulókat iskolázhat be, addig a makói gimnázium több olyan tanulót is felvesz, akinek célja az érettségi megszerzése utáni azonnali munkába állás. Mindezeket jól igazolja az első kísérleti évfolyam beiskolázási átlaga is /az átlagokat az érettségien kötelező és választható tantárgyak alapján számítottuk ki!/: József Attila Gimnázium 4,16; Radnóti Miklós Gimnázium 4,78; Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium 4,52. Hasonló képet nyerünk, ha a fizikai foglalkozású tanulók gyermekeinek arányát vizsgáljuk: JAG: 50-52 %; RMG: 46-48 %; SEGYG: 25-30 %. A továbbtanulási szándékok is eltérőek a három iskolában. Ezt a következő adatok is egyértelműen bizonyítják /l.sz. táblázat/.

1.sz. táblázat

FELSŐFOKU TANINTÉZETEKBE JELENTKÖZÉS AZ ÉRETTSÉGIZETT
TANULÓK %-ában /1971-74/

Gimnázium	1971	1972	1973	1974
JAG	61,0	66,3	67,7	61,8
RMG	75,3	81,7	80,7	77,5
SEGYG	76,3	77,4	90,6	81,3

A fentiekén kívül figyelembe kell vennünk még azt is, hogy a makói József Attila Gimnázium két teljes évfolyama /3-3 osztály/ vett részt a képzési kísérletben /ebből évfolyamonként 2-2 osztály lett volna tagozatos a korábbi képzési strukturában/, a két szegedi gimnázium évfolyamainak azonban csak a fele /RMG: 3-3 osztály; SEGYG: 2-2 osztály/ részesült fakultatív rendszerű képzésben /valamennyi általános tantervű osztály lett volna/. A kísérletben résztvevő 16 osztályból tehát 4 tagozatos, 12 pedig általános tantervű lett volna. A korábbi évek tapasztalatai azt mutatták, hogy az általános tantervű osztályokból kevesebben szándékoztak felsőfoku tanintézetekben tanulni, többen szándékoztak érettségi után azonnal munkába állni. /Hozzátehetjük még, hogy az általános tantervű osztályokban tanulók továbbtanulási esélyei alacsonyabbak voltak a tagozatos osztályban tanulóknál./

Kísérleti tervünk fontos szerepet szánt a tervszerű pályairányításban az orientációs tevékenységi köröknek. A mi képzési modellünk e másik új eleme - a kísérlet folyamán történt módosításokkal együtt - betöltötte szerepét, nagyon sok használható és általánosítható tapasztalattal szolgált.⁵

A kérdőívekre adott válaszok /tanári kérdőív II/11-14; tanulói kérdőív 4, 9/Dc, 10/Cf kérdései/ nagyrészt megerősítik korábbi megállapításainkat. Mindenekelőtt megerősödött az a meggyőződésünk, hogy a gimnáziumi képzési strukturában szükség van egy - a miénkhez hasonló, hatékony pályaismertetéssel kiegészített - orientációs rendszerre. /A tanárok 68,3 %-a, a tanulók 71,4 %-a minősítette hatékornak, jelentősnek orientációs rendszerünket./ Szerepét abban látjuk, hogy segíti adottságaik, képességeik

felismerésében, a megfelelő fakultatív tárgyak és pályairányok megválasztásában a tanulókat. Nagyon fontos eredménynek tartjuk, hogy a II. osztály végére 71 tanuló /13,1 %/ felismerte: gyakorlati irányban érdemes folytatnia tanulmányait. Nyilván fontos szerepük volt ebben az orientációs foglalkozásoknak. De ugyancsak lényeges volt a szerepük a felsőfoku tanulmányokra előkészítő irányok megválasztásában is. /Társadalomtudományi-nyelvi irányt 29,2 %, természettudományi-matematikai irányt 57,7 % választott./

A tanulói kérdőív adatai alapján a tanulók 44,5 %-a /229 fő/ határozott pályaválasztási elképzeléssel iratkozott be a gimnáziumba. /Ezt más mérések, osztályfőnöki felmérések, igazgatói jelentések is megerősítik./ Számukra az orientációs tevékenységi körök megerősítést adhattak, vagy hatásukra megváltoztathatták az eredetileg határozottnak hitt elképzelést /az orientációs tevékenységi körök hatására változtatta meg a 229 tanulóból 18 az eredetileg határozottnak hitt elképzelést/. Több azoknak a tanulóknak a száma, akiknek segített a pályaelképzelés kialakításában /56 tanuló/. Tehát összesen 74 tanuló-nál mutatható ki, hogy közvetlenül is segített kialakítani a pályaelképzelést /ez a válaszolók 14,3 %-a/. Közvetett módon nyilvánvalóan ennél sokkal több /a válaszolók 71,4 %-a/ minősítette az orientációs foglalkozásokat nagyon jelentősnek vagy jelentősnek. /Feltétlenül látnunk kell azonban azt is, hogy sok más tényező is szerepet játszik a pályaelképzelés kialakításában - közülük néhányra jobban fel kell figyelnünk /tanulói kérdőív 9/Dc, 10/Cf kérdései/.

Az orientáció módszerei - éppenugy, mint a felzárkóztatásé - a kísérlet folyamán alakultak ki. Ennek tömör összefoglalását találhatjuk a tanári kérdőív II/3., 4., 5., 7., 10., 11., 12., 13 kérdésére adott válaszokban.

A fakultatív képzési rendszer döntő mozzanata a fakultatív tárgyak megválasztása. Ezt a képzés első szakaszában /I-II. osztály/ kell előkészíteni. Megnyugtató, hogy a tanárok 94,2 %-a úgy látja, hogy a tanulók megfontoltan választottak. A tanulóknak 88-90 %-a vallja ugyanezt. A képességeknek, érdeklődésnek megfelelő tantárgyak választása nagy mértékben elősegíti a sikeres egyetem- főiskolai felvételi vizsgát. Ugyanakkor azonban azt is látnunk kell, hogy a társadalomtudományi és

természettudományi ágazatot választók reális felvételi esélyei nem azonosak: az összes férőhelynek kb. 20 %-ában van társadalomtudományi-nyelvi tárgyból felvételi vizsga. /Ezt az irányt a tanulók 29,2 %-a választotta!/

A fakultatív tantárgyakat elmélyültebben, nagyobb óraszámokban tanulták a tanulók, mint a többieit. A képzési kísérlet valamennyi tantárgyának tantervét munkaközösségek dolgozták ki: a fakultatív tárgyak tanterveit lényegesnek ítélt ismeretekkel bővítették, a törzsanyagot természetszerűen szűkítették. A tanárok több mint a fele úgy nyilatkozott, hogy ezek a tantervek jól beváltak /IV/2. kérdés/. A kísérlet első éveiben is felvetődött azonban, hogy csorbát szenvedhet a tanulók általános műveltsége, a fakultatív rendszerű képzés országos bevezetésével ezek a hangok felerősödtek. Már a kísérlet folyamán is hangsúlyoztuk, hogy nem kell féltenuünk a fakultativitástól az általános műveltséget. Véleményünk szerint ha csorbát szenvedett az általános műveltség szintje, akkor az nem a fakultatívítás, hanem az érvényben levő egyetemi-főiskolai felvételi rendszer hibája /ez ugyanis csak a felvételi tantárgyak tanulásában teszi érdekeltté a tanulót/. A tanárok 8 %-a úgy nyilatkozott, hogy a fakultatív képzési rendszer kedvezően hat a tanulók általános műveltségére, 82 %-a úgy látja, hogy kedvezően hatna, ha a jelenlegi felvételi rendszer nemcsak 2-3 tantárgy elmélyült tanulásában tenné érdekeltté a tanulókat /tanári kérdőív IV/3. kérdése/.

A kísérlet folyamán mindvégig nagy gondot fordítottunk arra, hogy a tanulók egyenlő intenzitással tanuljanak minden tárgyat. Gondosan ügyeltünk, hogy ne következzen be színvonal-esés: ennek érdekében rendszeresen mértük az előrehaladást tudásszintmérő eszközökkel is. Az első kísérleti évfolyam 8 osztályában az 1976-77. tanév végén - a rendszeres félévenkénti méréseken kívül - összefoglaló jellegű tudásszintmérést is végeztünk a három tanév tananyagának alapvető ismereteiből. Célunk kettős volt: megállapítani, hogy a lényeges ismeretelemeket milyen mértékben sajátították el a tanulók, másrészt összehasonlítást végeztünk más, nem kísérleti osztályok tanulóinak ismeretszintjével. Ez utóbbi célunk megvalósítása érdekében kontrollosztályokban is végeztünk méréseket. A Radnóti Miklós Gimnázium 3, a Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium 2 tago-

zatos harmadik osztályában. A mérési eredmények - az előzetes várakozásnak megfelelően - kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak a tagozatos osztályok javára. Ez nyilvánvaló is, ha figyelembe vesszük, hogy már az induló szintben is voltak eltérések a tagozatos osztályok javára. Ezt a következő adatok is igazolják:

- a/ a fakultatív osztályok beiskolázási átlaga: 4,48
 b/ a tagozatos kontrollosztályok beiskolázási átlaga: 4,77.

Hasonlóan alakult ezeknek az osztályoknak az I. osztály első félévi tanulmányi átlaga is, 3,76 ill. 4,28.⁶ /A tanulmányi eredmények hasonló alakulása figyelhető meg a II-III. osztályban is./

A tudásszintmegállapító mérések eredményeit a 2.sz. táblázat tartalmazza. /E táblázat csak azokat a tantárgyakat tartalmazza, amelyekből az I. osztály első félévében volt tudásszintmegállapító mérés./

2.sz. táblázat

TUDÁSSZINTMEGÁLLAPÍTÓ MÉRÉSEK EREDMÉNYEI %-ban

/A fakultatív és tagozatos kontrollosztályok eredményeinek összehasonlítása/

Osztályok	fakultatív I.o.	fakultatív III.o.	tagozatos III.o.
Tananyag	ált.iskolai	I-II-III. osztály	I-II-III. osztály
A mérések ideje	1974-75. tanév eleje %	1976-77. tanév vége %	1976-77. tanév vége %
Tantárgy:			
magyar nyelv	69,2	64,8	73,5
történelem	35,2	41,1	67,0
orosz	47,8	47,6	49,9
matematika	49,6	22,1	44,9
biológia	49,6	42,7	46,5
kémia	53,3	50,6	54,8

Olyan tantárgyakból is végeztünk összehasonlító méréseket a III. osztályban, amelyekből a fakultatív I. osztályokban az 1974-75. tanév elején nem végeztünk szintmegállapító mérés-

seket. E tantárgyak eredményeit a 3.sz. táblázat tartalmazza.

Osztály Tananyag	3.sz. táblázat	
	fakultativ II.o. I-II-III. osztály	tagozatos III. o. I-II-III. osztály
Tantárgy		
magyar irodalom	62,2	70,7
fizika	18,6	40,2
angol nyelv	49,1	60,0
német nyelv	57,4	56,8
földrajz	59,3	66,8

A fenti mérési eredményekhez a következő fontos megjegyzést kell fűznünk. A fakultativ képzésben részesülő osztályok eredményei nem az illető tárgyakat fakultative is tanulók eredményei, hanem az osztályok átlageredményei /tehát azoknak a tanulóknak a teljesítményei is bennük foglaltatnak, akik az illető tárgyakat csak az alapóraterv mértékében tanulták/. Ha csak a fakultativ csoportok átlageredményeit hasonlitanánk össze a tagozatos osztályok eredményeivel; a kép egészen más volna. Ebben az esetben a fakultativ csoportok és a tagozatos osztályok eredményei között matematikából és fizikából sem volna lényeges különbség, más tárgyakból pedig a fakultativ csoportok teljesítményei esetleg jobbakként lennének a tagozatos osztályok teljesítményénél.

Fakultativ gimnáziumi képzési kísérletünk legfontosabb célja az volt, hogy olyan képzési modellt próbáljon ki, amely a korábbiaknál eredményesebben képes megoldani a gimnázium előtt álló kettős feladatot: a továbbtanulásra alkalmasakat készítse föl felsőfoku tanulmányokra, a továbbtanulni nem szándékozókat pedig valamely életpályára. Vizsgáljuk meg, hogyan valósította meg modellünk e feladatokat. A két feladat közül a második volt az új. A kísérletben résztvevő 541 tanulóból 71 /13,1 %/ tanult III-IV. osztályban gyakorlati jellegű fakultativ tantárgyat /gépírás, műszaki rajz, idegenvezetés, motorszerelés, tudományos asszisztens/, s kívülük még 16 tanuló tanult

nevelési ismereteket /3,0 %/, amely tárgy szintén felkészített az érettségi utáni azonnali munkábaállásra.⁷ A gyakorlati jellegű fakultatív tantárgyakat tanulóknak a 86,1 %-a látja úgy a IV. osztály végén, hogy helyesen választott /tanulói kérdőív 5. kérdés/.

A gimnázium fő feladata a felsőfoku tanulmányokra való felkészítés. A fakultatív képzési rendszer életképességét, kísérleti munkánk hatékonyságát tehát elsősorban a felsőfoku tanulmányokra való felvétel mutatószámaival mérhetjük. /Kísérletünk kezdetén többen aggályoskodtak: attól tartottak, hogy a tagozatos osztályokkal szemben hátrányban lesznek azok a tanulók, akik fakultatív osztályokban tanulnak. Ez az aggály a kísérlet 2-3. évében csökkent, az első kísérleti évfolyam érettségije után megszűnt./ A kísérleti gimnáziumokban jobb felvételi eredményeket értek el 1978-ban és 1979-ben, mint az azt megelőző esztendőben. Ez leolvasható a 4.sz. táblázatból is.⁸

A két kísérleti évfolyamban végzett tanulók felvételi eredményeit részletezve tartalmazzák az 5-12.sz. táblázatok.⁹ Az összehasonlítást megkönnyíti, ha látjuk, hogy a vizsgált években az országos átlagok a következők voltak: mindkét tanévben a gimnáziumban érettségizettek 33,7 %-át, a felvételi vizsgát tettek 53,0 %-át vették föl felsőfoku tanintézetekbe. Ugyanez az arány a kísérleti évfolyamoknál a következő: 1978-ban a IV. osztályos tanulók 50,2 %-át, a jelentkezők 62 %-át vették fel felsőoktatási intézményekbe. 1979-ben az eredmények még jobbak: a IV. osztályos tanulók 54,3 %-át, a jelentkezők 63,4 %-át vették föl.

A felvételi eredményekhez néhány nagyon fontos megjegyzés és megállapítás kívánkozik. Mindenekelőtt emlékeztetni szeretnénk arra, hogy a kísérleti osztályok zöme általános tantervű osztály lett volna /a 16 osztályból 12/. Az általános tantervű osztályok pedig ezekben a gimnáziumokban soha nem értek el ilyen magas felvételi arányt. A másik igen fontos megjegyzésünk: az egyébként gyengébb indulószint ellenére is a tagozatos osztályokéhoz hasonló felvételi eredményeket értek el a fakultatív osztályok tanulói /ezekben nyilván döntő szerepe van a felzárkóztatásnak, a III-IV. osztályos differenciált képzésnek, a helyes pályaválasztásnak, stb./. Feltétlenül ki kell emelnünk, hogy az iskolák a fakultatív tárgyválasztás viszonylag széles

Felsőoktatási intézményekbe való felvétel Csongrád megye és Szeged város
gimnáziumaiban %-ban
/1974-1979/

GIMNÁZIUM	1974		1975		1976		1977		1978		1979	
	a felvételi vizsgát tett tanuló %-a	az összes tanuló %-a	a felvételi vizsgát tett tanuló %-a	az összes tanuló %-a	a felvételi vizsgát tett tanuló %-a	az összes tanuló %-a	a felvételi vizsgát tett tanuló %-a	az összes tanuló %-a	a felvételi vizsgát tett tanuló %-a	az összes tanuló %-a	a felvételi vizsgát tett tanuló %-a	az összes tanuló %-a
Árpád Fejedelelem Gimn. és szakközépisk.	45,5	26,3	41,2	17,5	35,1	7,9	32,0	8,8	46,7	10,6	47,4	13,6
Batsányi János Gimn. és szakközépisk.	55,1	31,8	50,0	21,5	47,0	25,9	63,0	33,0	63,3	36,0	50,0	26,7
Bethlen Gábor Gimnázium	50,0	35,4	51,8	39,8	53,0	43,9	59,0	51,3	60,2	46,3	67,3	50,0
Horváth Mihály Gimnázium	36,2	22,1	46,4	38,2	43,0	26,2	53,0	36,4	66,7	43,4	57,1	38,6
József Attila Gimnázium	41,2	25,4	53,8	36,8	54,0	40,2	52,0	35,6	46,3	33,3	54,2	38,6
Radnóti Miklós Gimnázium	61,2	47,4	54,2	43,3	61,0	48,7	59,0	53,3	76,3	58,7	67,8	58,7
Ságvári Endre Gyak. Gimn.	54,0	43,9	57,9	54,4	54,0	44,4	60,0	52,5	64,9	54,4	70,6	55,4
Tiszaparti G. és szakközép	34,0	13,8	38,7	12,8	27,0	9,8	21,0	4,1	56,0	15,4	49,0	15,0
Tömörkény I. Gimn. és szakközépiskola	28,0	11,9	34,4	12,9	46,0	18,8	45,0	17,8	51,0	19,4	50,0	16,6

József Attila Gimnázium

Fakultatív tantárgyak	Első kísérleti évfolyam				Második kísérleti évfolyam				A két kísérleti évfolyam összesen				
	Lét-szám	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert		Lét-szám	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert		Lét-szám	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert		
			fő	A jelentkezők %-a			fő	A jelentkezők %-a			fő	A je- lent- kezők %-a	
1. magyar, történelem, idegen ny.	18	16	5	31,3	9	8	4	50,0	27	24	9	37,5	33,3
2. történelem, földrajz, idegen ny.					13	12	6	50,0	13	12	6	50,0	46,2
3. idegen ny., idegen ny., anyanyelv	10	7	2	28,6	14	11	4	36,4	24	18	6	33,3	25,0
4. matematika, fizika	24	21	18	85,7	19	15	15	100,0	43	36	33	91,7	76,7
5. matematika, történelem, idegen ny.					8	8	8	100,0	8	8	8	100,0	100,0
6. biológia, fizika, kémia	10	10	4	40,0	14	13	7	53,8	24	23	11	47,8	45,8
7. biológia, fizika, földrajz	6	6	3	50,0	8	7	3	42,9	14	13	6	46,2	42,9
8. gyakorlati	15	1	-	-	17	3	1	33,3	32	4	1	25,0	3,1
Összesen:	83	61	32	52,5	102	77	48	62,3	185	138	80	58,0	43,2

Radnóti Miklós Gimnázium

Fakultatív tantárgyak	Első kísérleti évfolyam				Második kísérleti évfolyam				A két kísérleti évfolyam összesen				
	Lét-szám	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert fő	A jelentkezők %-a	Lét-szám	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert fő	A jelentkezők %-a	Lét-szám	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert fő	A jelentkezők %-a	Az összes tanuló %-a
1. magyar nyelv és irodalom történelem	17	15	14	93,3	8	8	3	37,5	25	23	17	79,9	68,0
2. magyar nyelv és irodalom angol nyelv	12	9	5	55,6	3	3	2	66,7	15	12	7	58,3	46,7
2. angol nyelv földrajz	2	1	1	100,0					2	1	1	100,0	50,0
4. matematika fizika	19	19	12	63,2	23	23	15	65,2	42	42	27	64,3	64,3
5. biológia fizika	25	24	18	75,0	13	13	9	69,2	38	37	27	73,0	71,0
6. biológia földrajz	4	3	3	100,0	7	7	4	57,1	11	10	7	70,0	63,6
7. biológia kémia	15	15	11	73,3	29	26	18	69,2	44	41	29	70,7	65,9
8. nevelési ismeretek					16	15	9	60,0	16	15	9	60,0	56,3
9. gyakorlati	17	6	2	33,3	4	1	-	0,0	21	7	2	28,6	9,5
Összesen	111	92	66	71,7	103	96	60	62,5	215	189	126	67,0	58,9

Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium

Fakultatív tantárgyak	Első kísérleti évfolyam				Második kísérleti évfolyam				A két kísérleti évfolyam összesen				
	Lét-szám	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert fő	A jelentkezők %-a	Lét-szám	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert fő	A jelentkezők %-a	Lét-szám	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert fő	A jelentkezők %-a	Az összes tanuló %-a
1. magyar nyelv és irodalom, történelem, idegen nyelv	19	18	8	44,4	17	16	8	50,0	36	34	16	47,1	44,4
2. földrajz, kémia, biológia	17	16	11	68,6					17	16	11	68,8	64,7
3. fizika, kémia, biológia	25	24	13	54,2	34	34	24	70,6	59	58	37	63,8	62,7
4. matematika, fizika, kémia					6	6	6	100,0	6	6	6	100,0	100,0
5. matematika, fizika, idegen nyelv					6	6	4	66,6	6	6	4	66,6	66,6
6. gyakorlati	8	2	2	100,0	10	3	1	33,3	18	5	3	60,0	16,7
Összesen:	69	60	34	56,7	73	65	43	66,2.	142	125	77	61,6	54,2

Az 5-6-7.sz. táblázat adatainak összesítése

Gimnázium	Első kísérleti évfolyam				Második kísérleti évfolyam				A két kísérleti évfolyam összesen				
	Lét-szám	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert fő	A jelentkezők %-a	Lét-szám	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert fő	A jelentkezők %-a	Lét-szám	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert fő	A jelentkezők %-a	Az összes tanulók %-a
József Attila Gimn.	83	61 73,5 %	32 38,6 %	52,5	102	77 75,5 %	48 47,1 %	62,3	185	138 74,6 %	80 43,2 %	58,0	43,2
Radnóti Miklós Gimn.	11	92 82,9 %	66 59,5 %	71,7	103	96 93,2 %	60 59,3 %	62,5	214	188 87,9 %	126 58,9 %	67,0	58,9
Ságvári Endre Gyak. Gimn.	69	60 87,0 %	34 49,3 %	56,7	73	65 89,0 %	43 58,9 %	66,2	142	125 80,0 %	77 54,2 %	61,6	54,2
Összesen	263	213 81,0 %	132 50,2 %	62,0	278	238 85,6 %	151 54,3 %	63,4	541	451 83,4 %	283 32,3 %	62,7	52,3

A társadalomtudományi-nyelvi fakultatív tárgyakat /magyar nyelv és irodalom, történelem, idegen nyelvek, nevelési alapismeretek/ tanulók felsőfoku tanintézetekbe való felvétele

Gimnázium	Összes tanuló	Humán fakultatív tárgyat tanult	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert			
				fő	a jelentkezők %-a	a humán fakultatív tárgyat tanulók %-a	az összes tanuló %-c
<u>Első kísérleti évfolyam</u>							
JAG	83	28 33,7 %	23 27,7 %	7	30,4	25,0	8,4
RMG	111	31 27,9 %	25 22,5 %	20	60,0	64,5	18,0
SEGYG	69	19 27,5 %	18 26,1 %	8	44,4	42,1	11,6
Összesen	263	78 29,7 %	66 25,9 %	35	53,0	44,9	13,3
<u>Második kísérleti évfolyam</u>							
JAG	102	36 35,3 %	31 30,4 %	14	45,2	38,9	13,7
RMG	103	27 26,2 %	26 25,2 %	14	53,8	51,9	13,6
SEGYG	73	17 23,3 %	16 21,9 %	8	50,0	47,1	11,0
Összesen	278	80 28,8 %	73 26,3 %	36	49,3	45,0	12,9
<u>A két évfolyam összesen</u>							
JAG	185	64 34,6 %	54 29,2 %	21	38,9	32,8	11,4
RMG	214	58 27,1 %	51 23,8 %	34	66,7	58,6	15,9
SEGYG	142	36 25,4 %	34 23,9 %	16	47,1	44,4	11,3
Összesen	541	158 29,2 %	139 25,7 %	71	51,1	44,9	13,1

A természettudományi-matematikai fakultatív tárgyakat /matematika, fizika, biológia, kémia, Földrajz/ tanulók felsőfoku tanintézetekbe való felvétele

Gimnázium	Összes tanuló	Reál fakultatív tárgyat tanult	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert			
				fő	a jelentkezők %-a	a reál fakultatív tárgyat tanulók %-a	az összes tanulók %-a
<u>Első kísérleti évfolyam</u>							
JAG	83	40 48,2 %	37 44,6 %	25	67,6	62,5	30,1
RMG	111	63 56,8 %	61 55,0 %	44	72,1	69,8	39,6
SEGYG	69	42 60,9 %	40 58,0 %	24	60,0	57,1	34,8
Összesen	263	145 55,1 %	138 52,5 %	93	67,4	64,1	35,4
<u>Második kísérleti évfolyam</u>							
JAG	102	49 48,0 %	43 42,2 %	33	76,7	67,3	32,4
RMG	103	72 69,9 %	69 67,0 %	46	66,7	63,9	44,7
SEGYG	73	46 63,0 %	46 63,0 %	34	73,9	73,9	46,6
Összesen	278	167 60,1 %	158 56,8 %	113	71,5	67,7	40,6
<u>A két évfolyam összesen</u>							
JAG	185	89 48,1 %	80 43,2 %	58	72,5	65,2	31,4
RMG	214	135 63,1 %	130 60,7 %	90	69,2	66,7	42,1
SEGYG	142	88 62,0 %	86 60,6 %	58	67,4	65,9	40,8
Összesen	541	312 57,7 %	296 54,7 %	206	69,6	66,0	38,1

11.sz. táblázat

A gyakorlati fakultatív tárgyakat /gépirás, műszaki rajz, idegenvezetés, motorszerelés, tudományos asz-szisztens/ tanulók felsőfoku tanintézetekbe való fel-vétele

Gimnázium	Összes tanuló	Gyakorlati fakultatív tárgyat tanult	Továbbtanulásra jelentkezett	Felvételt nyert			
				fő	a je-lent-kezők %-a	a gyak. fakul-tatív tárgyat tanulók %-a	az ösz-szes tanuló-k %-a
<u>Első kísérleti évfolyam</u>							
JAG	83	15 18,1 %	1 1,2 %	-	-	-	-
RMG	111	17 15,3 %	6 5,4 %	2	33,3	11,8	1,8
SEGYG	69	8 11,6 %	2 2,9 %	2	100,0	25,0	2,9
Össze-sen	263	40 15,2 %	9 3,4 %	4	44,4	10,0	1,5
<u>Második kísérleti évfolyam</u>							
JAG	102	17 16,7 %	3 2,9 %	1	33,3	5,9	1,0
RMG	103	4 3,9 %	1 1,0 %	-	-	-	-
SEGYC	73	10 13,7 %	3 4,1 %	1	33,3	10,0	1,4
Össze-sen	278	31 11,2 %	7 2,5 %	2	28,6	6,5	0,7
<u>A két kísérleti évfolyam összesen</u>							
JAG	185	32 17,3 %	4 2,2 %	1	25,0	3,1	0,5
RMG	214	21 9,8 %	7 3,3 %	2	28,6	9,5	0,9
SEGYG	142	18 12,7 %	5 3,5 %	3	60,0	16,6	2,1
Össze-sen	541	71 13,1 %	16 3,0 %	6	37,5	8,5	1,1

A két kísérleti évfolyamban tanulók felsőfoku tanintézetekbe
való felvételének összesítése
/9-10-11.sz. táblázat adatainak összesítése/

Fakultatív tárgyak:	A tárgyat tanulók száma	Továbbtanulásra jelentkezett				Felvételt nyert		
		fő	A tárgyat tanulók %-a	Az összes tanuló %-a	fő	A jelent- kezők %-a	A tárgyat tanulók %-a	Az ösz- ses ta- nuló %-a
társadalom- tudományi- nyelvi	158 29,2 %	139	88,0	25,7	71	51,1	44,9	13,1
természet- tudományi- matematikai	312 57,7 %	296	94,9	54,7	206	69,6	66,0	38,1
gyakorlati	71 13,1 %	16	22,5	3,0	6	37,5	8,5	1,1
Összesen	541	451	-	83,4	283	62,7	-	52,3

skáláját kínálták, feleslegessé téve így a különböző felsőfoku tanulmányokra előkészítő tanfolyamok egész sorát. A kiemelkedő eredmények elérésében látnunk kell néhány olyan tényezőt is, amely az előzőeken túl is kedvezővé tette az 1978-ban és 1979-ben fakultatív képzési rendszerű osztályokban érettségizők helyzetét: olyan "versenyhátsákkal" felvételiztek, akik - a tagozatos osztályokban végzettektől eltekintve - nem emelt óraszámban tanulták a felvételi tárgyakat /pl. magyar nyelv és irodalom, történelem, földrajz/. Természetesen a fakultatívítás általánossá válásával ez az "előny" megszűnik.

A felvételi eredmények azt is bizonyítják, hogy a fakultatív képzési rendszer nem csodaszer: önmagában az a tény, hogy valaki emelt óraszámban tanul valamely tantárgyat, nem feltétlenül biztosítja a sikert /pl. a magyar nyelv és irodalom, idegen nyelvek bizonyítják ezt egyértelműen/. Mindezekről eltekintve azonban joggal állíthatjuk, hogy a fakultatív képzési rendszer megállta a helyét, bebizonyosodott, hogy a korábbi gimnáziumi képzési szisztémával szemben jobban megoldja az iskolatípus előtt álló kettős feladatot.

3. Szervezeti kérdések, tanár-szülő-diák együttműködése

A szervezeti problémákra közvetlenül is rákérdeznek a tanári kérdőív következő kérdései: II/2., III/2., IV/7., V/6. A válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy a képzés kísérleti tervében kidolgozott rendszerrel a tanárok nagyobbik része egyetért. A fontosabb módosító indítványok a következők:

a/ A képzés első szakaszában az orientációs foglalkozások rendszerét rugalmasabbá kell tenni /a tanárok 70 %-a látja így/.

b/ A tanárok 37,2 %-a úgy látja, hogy a III-IV. osztályok differenciált képzési szakaszában nem eléggé rugalmas az elméleti tantárgyak választási és csoportosítási lehetősége.

c/ A válaszoló tanárok 56,1 %-a itéli úgy, hogy a III-IV. osztályban a fakultatív csoport tanulóinak szerves egységként kell tanulnia a mindenkire nézve kötelező tananyagot és a fakultatív kiegészítő tananyagot. /Ez megoldaná többek között a fakultatív tananyag tanulásának értékelésével kapcsolatos gondja-

inkat is./ A tanárok 63,2 %-a arra szavaz, hogy a mindenkire kötelező tananyag és a fakultatív rész tanulásában elért eredményt együtt kell /közös osztályzattal/ értékelni.

d/ A szervezeti kérdések közül a legproblematisabb a fakultatív csoportok miatti osztálymegbontás és új osztálykeretek szervezése a III. osztályban. Ezt a variációt a makói József Attila Gimnáziumban próbáltuk ki.¹⁰ Az osztálykeretek megbontását a tanárok 35,6 %-a helyesli, 41,4 %-a talál mellette is, ellene is érveket. A tanárok nagyobbik része tehát hajlik afelé, hogy a következetes és eredményes fakultáció érdekében meg kell bontani III. osztálytól a már kialakult osztálykereteket.

A fakultatív képzési rendszer szorosabb együttműködést feltételez a korábbiaknál tanár, szülő és tanuló között. Mi ennek a kérdésnek a kísérlet folyamatában nagy jelentőséget tulajdonítottunk. Éppen ezért a kérdőívekben is több problémakörre kértünk választ /tanári kérdőív II/11., 12., 13., V/1-5. kérdései, a tanulói kérdőív 7. és 8. kérdése/.

Az orientációs körök, a fakultatív tantárgyak, az életpálya megválasztásában a tanulók 75,6 %-a kapott tanácsot az iskolában, 87,2 %-a kapott tanácsot a szülőktől is. A fenti adatokat igazolják a tanári kérdőívek válaszai is: 85,1 % szerint megtárgyalták a tanárok az orientáló javaslatokat, 97,1 %-uk megtárgyalta a tanulókkal, 88,4 % megtárgyalta a szülőkkel is.

A tanári kérdőívek válaszai alapján úgy látszik, hogy a fakultatív képzési rendszer előnyösen hatott a tanárok közötti /52,8 %/, osztályfőnökök és tanárok közötti /55,2 %/, valamint a tanárok és tanulók közötti viszonyra /70,5 %/. Nem változtattott a tanárok és iskolavezetés, valamint a tanárok és szülők korábbi viszonyán.

Végezetül megismételjük: szándékunk az volt, hogy a fakultatív képzés iránt érdeklődők a tanárok és tanulók válaszai alapján is tájékozódhassanak 5 éves kísérletünkről. Az elmondottakkal a tájékozódást igyekszünk megkönnyíteni.

Jegyzetek

1. a/ A kísérleti gimnáziumi fakultatív képzés Csongrád megyei tapasztalatai I-II-III. /Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Series Specifica Pedagogica, Szeged, 1977, 1978, 1979/
- b/ A gimnáziumba lépő tanulók tudásszintjének mérése és a felzárkóztatás /Acta Universitatis Szegediensis ... Series Specifica Paedagogica, Szeged 1978/
 - Ágoston György-Orosz Sándor: Kísérleti terv a gimnázium szerkezetének átalakításáért
 - Bánfalvi József: A fakultatív rendszerű tantárgyblokkos gimnáziumi kísérlet kezdeti szakasza Csongrád Megyében.
- c/ /Kutatási beszámolók, fordítások, bibliográfiák, MTA Pedagógiai Kutató Csoport kiadványa, é.n./
- d/ Ágoston György-Bánfalvi József: Kísérlet a gimnáziumi képzés szerkezetének átalakítására három Csongrád megyei gimnáziumban /Pedagógiai Szemle, 1977. 2. szám 109-121.1./
- e/ Csiszár Imre: Experimental catching - up process in fakultative subject group secondary education /Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Sectio Paedagogica et Psychologica, Szeged 1977, 17-48.1./
- f/ Csiszár Imre: A felzárkóztatás, az orientálás és a differenciálás a holnap gimnáziumában /Felzárkóztatás, differenciálás, fakultatívítás a korszerű oktatásban, Szegedi Nyári Egyetem, Pedagógia 14./ Szeged, 1977, 191-215.1./
- g/ Bánfalvi József: A fakultatív képzési kísérlet tapasztalatai az első érettségiző évfolyamok eredményeinek a tükrében /Pedagógiai Szemle, 1979, 9. szám 818-828.1./
- h/ Meleg Csilla: A Csongrád megyei fakultatív képzési kísérletben részt vevő tanulók pályaelképzelései /Pedagógiai Szemle 1979, 9.sz. 829-837.1./

2. Részletesebben erről:

- a/ Csiszár Imre: A felzárkóztatás, az orientálás és a differenciálás a holnap gimnáziumában /Szegedi Nyári Egyetem, Pedagógia 14., Szeged 1977, 191-215. l./
- b/ Gottl Frigyes: A makói József Attila Gimnázium kísérleti tapasztalatai /1974-78/. /Acta Universitatis Szegediensis ... Series Specifica Paedagogica, Szeged 1978, 29-129. lap/

3. L. 1.sz. jegyzet

4. a/ A gimnáziumba lépő tanulók tudásszintjének mérése és a felzárkóztatás

/Acta Universitatis Szegediensis... Series Specifica Paedagogica, Szeged 1978/

- b/ Csiszár Imre: A fakultatív gimnáziumi képzési kísérlet néhány általánosítható tapasztalata /Acta Universitatis Szegediensis... Series Specifica Paedagogica, Szeged 1978, 5-28. lap/

5. Részletesebben az orientációról:

- a/ Csiszár Imre: Az orientálás folyamata a fakultatív tantárgycsoportos képzési kísérletben /Acta Universitatis Szegediensis... Series Specifica Paedagogica, Szeged 1977, 21-52. lap/

- b/ Gottl Frigyes: A makói József Attila Gimnázium kísérleti tapasztalatai /1974-78/ /Acta Universitatis Szegediensis... Series Specifica Paedagogica, Szeged 1978, 72-81. lap/

- c/ Meleg Csilla: A Csongrád megyei fakultatív képzési kísérletben részt vevő tanulók pályaelképzelései /Pedagógiai Szemle, 1979, 9.sz. 829-837. l./

6. A kísérleti gimnáziumok 1974-75. tanév 1. félévi jelentései alapján /Az átlagokat az érettségien kötelező és választható tantárgyak átlagai alapján számítottuk./

7. A kérdésről részletesebben:

- a/ A kísérleti gimnáziumi képzés Csongrád megyei tapasztalatai, Acta Universitatis Szegediensis... Series Specifica

Paedagogica, Szeged 1979, 84-111. lap.

- Csizsár Imre: A fakultatív gyakorlati foglalkozások a tanárok és tanulók véleménye alapján
- Bánfalvi József: A gyakorlati képzés a gimnáziumi fakultatív oktatásban
- Pánczél János: Tapasztalataim a kísérleti fakultatív ügyintéző képzésről

b/ Bánfalvi József: A fakultatív képzési kísérlet tapasztalatai az első érettségiző évfolyamok eredményeinek a tükrében /Pedagógiai Szemle, 1979, 9.sz. 818-828. 1./

8. A táblázat az Egyetemi Számítóközpont "középiskolák felvételi vizsgaeredményei a felsőoktatási intézményekben" c. kiadványai alapján készült.
9. E táblázatok a kísérleti iskolák jelentései, nyilvántartásai alapján készültek. Az adatok nem egyeznek az Egyetemi Számítóközpont adataival. Ennek okai: mi a IV. osztályban tanulók létszámadatait vettük figyelembe /tehát nemcsak azokét, akik sikeres érettségi vizsgát tettek/, továbbá a felsőfoku tanulmányokra jelentkezők létszámát tüntettük föl /tehát nemcsak azokét, akik felvételi vizsgát tettek/. A felvett tanulók létszámában szerepelnek azok a tanulók is, akik az Egyetemi Számítóközpont adataiban nem szerepelnek /pl. katonai főiskolák, Testnevelési főiskola, művészeti főiskolák, fellebbezés után felvettek/. A létszámadatok nem mindig egyeznek meg a kérdőívek összesítésében található tanulói létszámadatokkal. Az eltérés okai: nem minden tanuló vett részt négy éven keresztül fakultatív képzésben, volt néhány bukott tanuló is.
10. E kérdésről részletesebben:

Gottl Frigyes: A makói József Attila Gimnázium kísérleti tapasztalatai /1974-73/.

/A kísérleti gimnáziumi képzés Csongrád megyei tapasztalatai, Acta Universitatis Szegediensis... Series Specifica Paedagogica, Szeged 1978, 90-100.1./